

Alkalom Antall József Baráti Társaság Díszközgyűlése
Helyszín Magyarok Háza
Időpont 1999. április 8.
Előadók Jelenits István
Fabiny Tibor

Szerkesztette Pavlics Tamás
Jegyzetekkel ellátta Grósz András
Korrektúra Palkó Katalin

JELENITS ISTVÁN

A KERESZTÉNY HIT SZEREPE ANTALL JÓZSEF POLITIKAI GONDOLKODÁSÁBAN

Néhány találkozás emlékét szeretném felidézni és néhány gondolatot felvívveníteni arról, hogy Antall József politikai gondolkodásában az egyházzakkal való kapcsolatnak milyen jelentősége volt, és milyen jelentősége volt programjában annak a keresztényszociális örökségnek, amelyet kezdettől fogva vállalt.

A személyes emlékek a közös gimnáziumi éveink idejében kezdődnek, hiszen egy osztállyal Antall József alatt jártam a Budapesti Piarista Gimnáziumba. Legkorábról cserkészkedésünk emlékei, és azután az államosítás két évének az emlékei fűznek össze bennünket.¹ Ezekről az időkről, arról, hogy ezek mit jelentettek Antall József életében, nálam illetékesebbek már írtak, hiszen osztálytársai, közeli barátai voltak, miként Andorka Rudolf² is megemlékezett róla, aki egy osztállyal járt fölöttem – írásaik *Az ismeretlen Antall József* című könyvben³ olvashatók. Ezek a művek arról szólnak, hogy a Piarista Gimnázium – a maga szellemi színvonalával, az igényességével, a nevelői programjával – mit is jelentett a mi kedves barátunknak, tisztelt miniszterelnökünknek a fejlődése, személyiségének a kialakulása szempontjából.

¹ Erről az időszakról bővebben lásd: <http://www.piarista.hu/hirek/h%C3%BAsz-%C3%A9ve-hunyt-el-antall-j%C3%B3zsef-jelenits-istv%C3%A1n-visszaeml%C3%A9kez%C3%A9se>

(Letöltés: 2015. november 18.)

² Andorka Rudolf (1931–1997) szociológus, egyetemi tanár

³ *Az ismeretlen Antall József*. Szerk.: Rózsa Marianna–Jász László. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1996

A gyerekkor után egy lehetséges találkozási pont lehetett volna '56 fordulópontja, amelyben ő, mint fiatalember, jelentős szerepet játszott, ahogyról is olvashatunk. Megint csak nálam illetékesebbek tudták igazán felidézni azokat a napokat, hiszen én ebben az időben éppen kispapként piaristának készültem, és ezeknek az akkor kibontakozó kezdeményezéseknek csak a híre jutott el hozzám; a rendházunk akkor már a rádióval átellenben volt, a jelenlegi helyén, a Mikszáth Kálmán téren, és a körül zajlottak a legfontosabb október 23-i történések. Később is követtük az eseményeket, de csak a szigorú fegyelem zárjai mögül, ezért erről az időről sincs igazán olyan személyes, közvetlen emlékem, amely Antall Józsefnek az akkori magatartásáról valami szokatlant vagy újat mondana.

A következő néhány találkozásunk emléke abból a korszakból való, amikor ő a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum igazgatója volt már, és ott találkozott a barátaival, ott fogadta maga mellé egy kedves osztálytársát, aki nekünk rendtársunk volt, Némethy Ferencet⁴. Az akkori idők hangulatát sajátos megrendülés és bizonytalanság jellemezte, ugyanakkor az ő környezetében az összetartásnak a fegyelme volt érezhető és egy különös készülődés arra – ha nem is tudni pontosan, hogy mire, de mégis valamilyen remény nevében –, hogy egyszer mégiscsak megszólíthatja az ország közvéleményét ez a csoport, amelynek ő mindig is fontos személyisége volt.

Megint csak évek múltak el, és amikor a politikai változás bekövetkezett, ő az MDF⁵, majd az ország vezető helyére került. Abban az időben egy nagyon emlékezetes találkozásunk volt. A taxisblokád idején felkerestem őt a kórházban. Meglepetésként érte a látogatásom, de kedves mosollyal fogadott és azt mondta, hogy: „Olyan rosszul mégsem vagyok, hogy neked kellett volna eljőnnöd hozzám.” Megdöbbenett a beszélgetésünk; én az ország helyzete miatt aggódtam elsősorban, és ő is. Mégis akkor vettem észre, hogy a betegsége nagyon is komoly, és derűs szabadkozása mögött személyes helyzetének a felmérése is meghúzódott.

Miniszterelnökként néhányszor fogadott baráti beszélgetésre, elsősorban mint piarista tartományfőnököt és nem mint diákkori barátját; bár ezt nem nagyon lehetett elválasztani egymástól és valószínűleg mindkettő

⁴ Némethy Ferenc (1932–1979) volt piarista szerzetes tanár, majd orvostörténész; Antall József írt róla rövid életrajzot, lásd: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/1.2/Orvost_NemethyFerenc.pdf (Letöltés: 2015. november 18.)

⁵ Magyar Demokrata Fórum (MDF): 1987-ben alakult politikai mozgalom, amely 1989 és 2011 között ezen a néven pártként működött; 1990 és 2010 között folyamatos parlamenti jelenléte, 1990 és 1994, majd 1998 és 2002 között kormánypárt is.

szerepet játszott abban, hogy néha meghívott magához, és néhány alkalommal olyankor is az asztalához ültetett, amikor a Katolikus Egyház vezetőivel folytatott tárgyalást. Az volt a törekvése, hogy ne csak a püspöki kar képviselőivel beszéljen ilyenkor, hanem a szerzetesrendek előljárói közül is vendégül lásson néhányat, mert ha valaki, ő piarista diákként, és mint történész is tudta, hogy a magyar katolicizmus történetében a szerzetesrendek szerepe milyen messzire ható.

A következő találkozásunk már a halálos ágyánál volt, amikor magához hívatott, és mint piarista rendfőnöktől, az egykori alma matere rendjének a főnökétől köszönt el tőlem, tehát úgyis mint baráttól. Néhány dolgot a temetésével kapcsolatban mondott, és olyan kéréseket fogalmazott meg, amelyek a végtisztességére vonatkoztak. Azt kérte például, vagy inkább hagyta örökségbe, hogy az első gyászmisét halála után a piarista kápolnában mutassuk be, amely diákkorában az iskola kápolnája volt, és amelyhez sok imádságos óra emléke fűzte.

A következő személyes élményem talán mind közül a legcsendesebb és legmélyebb, ami az összes többit összegezte. Nem közvetlenül a halála után, hanem jóval később mutattunk be egy gyászmisét Rómában, a Santo Stefano Rotondóban, ahová a gyászoló család megbízásából mentem el, mint barát és papi kísérő, és a koncelebrált misén is részt vettem – nagyon megrendítő és számomra emlékezetes szentmise volt.

Antall József és az egyházi politika kapcsolatáról nem történészként szeretnék szólni, nem is úgy, mintha különös, titkos részleteket tudnék erről, de mégis úgy, mint akinek ebben a vonatkozásban a személyes gondolkodásmódját közről figyeltem, ismertem és a megnyilatkozásait utólag össze is gyűjtöttem magamnak. Nem a történelem kedvéért, hanem a saját emlékezetem igazolására, megvilágítására. Az írásos hagyatékából néhány részletet idézek, melyeket ezzel kapcsolatban fontosnak és emlékezetesnek gondolok. Nem eseményeket szeretnék itt felidézni, hogy a kormányzása ideje alatt az állam és az egyház kapcsolatát milyen intézkedésekkel alakította, formálta, hanem egy gondolkodásmódnak a kritikus pontjaira szeretném a figyelmet ráirányítani. 1990-ben a Vigíliában jelent meg egy

interjú Antall Józseffel, itt kérdezte Giczy György⁶, az interjú készítője arról, hogy miként is vélekedik az egyházak helyzetéről a mai és a jövőendő Magyarországon.⁷ Ezt válaszolta erre: „Az egyházak szerepét igen nagyra értékelem a történelemben és a jövőben egyaránt. A történelem igazolta, hogy amilyen fontos volt az állam szerepének megfogalmazása az iskoláztatás, a szociális kérdések kezelésében, annyira jelentős az egyházak szerepének megőrzése, bizonyos kiegyensúlyozottság teremtése e téren is. A megváltozott körülmények között most érzem igazán az eljövételét annak az egyházi autonómiának, a katolikus autonómia azon történelmi modelljének, amelyet Eötvös József⁸ és az egyház nem egy kiemelkedő tagja vallott a múlt század derekán, és amely akkor nem valósulhatott meg. Magyarországon az egyházak újjászervezésére van szükség az elmúlt évtizedek totális diktatúrája után, amely egyébként egyházpolitikai vonatkozásban igen sokáig tartotta hadállásait. Ez azonban nemcsak szervezeti, hanem erkölcsi, vallási probléma is. Az egyházaknak nem a parlamenti harcok, a pártok csetepatéi állhatnak érdeklődésük középpontjában, hanem azok felett állva a társadalom egészét érintő nagy kérdések megoldására kell törekedniük, a modern kor gépezetével szemben álló egyes embernek a támaszaként.”⁹ Nagyon érdekesnek és fontosnak tartom, hogy erre visszagondoljunk, hiszen nagyon jellemző, hogy Eötvös Józsefre hivatkozik, akit sok vonatkozásban eszményképének tekintett. Politikai államelméletét, gondolkodását meghatározta az ő életműve, öröksége és az állam és egyház viszonyának kérdésében az Eötvös József-i elveket követte. Azért tartom ezt érdekesnek, mert ebben egy olyan fajta modell valósul meg, amelyik a liberális örökséget hordozza s ugyanakkor a kereszténységnek, az egyházak szerepének nagyon komoly elismerését is jelenti és biztosítja. Nagyon érdekesnek látom azt is, ahogyan rámutat ez a gondosan megfogalmazott szöveg, hogy annak idején, Eötvös József korában ezt az eszményt nem sikerült megvalósítani. Valószínűleg elsősorban azért nem, mert maga az egyház, maguk az egyházak sem voltak érettek arra, hogy ezt a fajta szerepet magukhoz illőnek lássák, elfogadják. Antall József úgy ítélte meg, hogy ennek az ideje most érkezett, ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy ehhez az egyháznak újjá is kell születnie és a történelmi helyzetét

⁶ Giczy György (1953–) teológus, újságíró, országgyűlési képviselő (1990–1998), a KDNP elnöke (1995–2001)

⁷ *MDF és kereszténydemokrácia*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Atheneum Nyomda Rt., 1994. 432–435. p.

⁸ Eötvös József (1813–1871) jogász, író, politikus. A Batthyány-, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

⁹ *MDF és kereszténydemokrácia*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Atheneum Nyomda Rt., 1994. 435. p.

újra kell gondolnia. Figyelemre méltó az is, hogy ott, ahol nem az egyház helyzetéről beszélt, ott is a keresztényszociális gondolatot, a kereszténydemokrácia gondolatát hangsúlyozta, és jelentősnek tartotta, hogy az MDF programjában és a maga kormányzati programjában is megjelenjen.

Egy másik, szintén 1990-ből való interjúból is idéznék, amit Fényi Tibor készített és a Valóságban jelent meg.¹⁰ Ebben azt fejtette ki, hogy az MDF programja és az ő kormányprogramja is három politikai eszme köré összpontosult. Az egyik a nemzeti gondolat, a másik a liberális örökség egy sajátos értelmezésben, a harmadik pedig a kereszténydemokrácia gondolata. És itt fogalmazott úgy, hogy a modern kereszténydemokrácia nem egyházhoz kapcsolódó, még csak nem is vallásosságot követelő kereszténydemokrácia, hanem csak keresztény indíttatású, a keresztény értékeket magába olvasztó politikai irányzat, amelyik a klérustól teljesen függetlenül szolgálja ezeket az értékeket. Emellett a Kereszténydemokrata Néppárttól¹¹ való különbségekkel is foglalkozott ugyancsak azért, hogy a kereszténydemokráciával kapcsolatos felfogását jobban megvilágítsa. „[...] a Kereszténydemokrata Néppárt önmagát keresztény világnézeti pártként határozza meg, így minősíti. Világnézeti pártnak tulajdonképpen csak a keresztény pártok és a szocialista pártok nevezték magukat. Mi (és azt hiszem, ezt mondhatom a Kiszgazdapárttól¹² is) vállaljuk a keresztény értékeket, gondolatvilágot, annak politikai, erkölcsi és egyéb tanításait, de nem világnézeti, hanem programpárt vagyunk.”¹³

Más vonatkozásban – természetesen a maga helyén – sokan idézték Antall Józsefnek azt a mondatát¹⁴, hogy 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát. Én azt hiszem, hogy ebben a vonatkozásban is érdemes erről beszélni: amikor kereszténydemokrata gondolatokat emlegetett Antall József, akkor nem csak azok miniszterelnökének jelentette ki önmagát, akik keresztények ebben az országban, hanem egy olyan politikusként lépett elő, aki keresztény lelkiismerettel az egész magyarság képviselőként vállalja, érdekeit igyekszik a legjobb lelkiismerete szerint szolgálni. Ezért hangsúlyozza, hogy a kereszténydemokrácia a klérustól teljesen függetlenül keresi a megvalósulásának útját, és ezért nem is követel vallásosságot az ország minden polgárától, hanem bízik abban, hogy van egy olyan

¹⁰ *Az MDF élen.* In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 417–431. p.

¹¹ Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP): 1989-ben alakult politikai párt, 1990 és 1998 között, majd 2006-tól parlamenti párt; 1990–1994 között és 2010-től kormánypárt is.

¹² Független Kiszgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKgP): eredetileg 1930-ban alapított, majd 1956-ban és 1988-ban újjáalapított párt. A rendszerváltás utáni időszakot tekintve 1990 és 2002 között parlamenti párt, 1990 és 1992/1994, majd 1998 és 2002 között a kormánykoalíció tagja.

¹³ *Az MDF élen.* In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 423. p.

¹⁴ „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának a kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” Antall József miniszterelnök kijelentése 1990. június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén. In: Debreczeni József: A miniszterelnök. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 137. p.

keresztény indíttatás, egy olyan fajta keresztény örökség, amelyik ezer év során az egész magyar kultúrát átszabta, és amit még a magukat nem hívőnek mondó magyar emberek is vállalnak, és a magukénak érznek. Ennek tudatában, ebben bízva tűzte ki a maga programját Antall József és mindvégig ennek a nevében politizált. Ebben az összefüggésben kereste az egyháznak és az államnak azt a fajta összhangját, amelyről az előbbi idézet szólt: amelyben az egyház működési szabadsága teljes, ugyanakkor az állampolgárok világnézeti pluralizmusának az elismerése és elfogadása is teljes.

Befejezésül még egy dologról érdemes elgondolkodnunk. Az Európai utasnak egy 1991-ben adott interjúban beszélt arról Antall József, milyen nagy gondot jelent számára az, hogy törekedjen a politikai, történelmi igazságtétel szorgalmazására, de ugyanakkor megőrizze az ország működőképességét is.¹⁵ Belátható, hogy ez nem egyszerű, mert ahhoz, hogy az ország működőképes legyen, azokkal az emberekkel kell dolgozni, akik beleszoktak az irányításba, és nehéz vagy majdnem lehetetlen az ország irányítását azokra bízni, akiket ebből a megelőző diktatúra módszeresen kiszorított. Erre két példát hozott fel, amelyek közül az első egyházi vonatkozású volt: egy nagy tehetségű teológus, aki falura került és évtizedeken át csak a plébánosságig vihette, talán nem versenyképes azzal a megalkuvó pappal, aki a legmagasabb helyre juthatott és az összeköttetéseit, kapcsolatait kamatoztathatta. Nagyon érdekes ez, és nagyon érdemes elgondolkodni azon, hogy Antall József akkor, amikor a maga rövidre szabott életidejével, a kormányzása alatt a magyar alkotmányosságot helyreállította, Magyarországot újra jogállammá formálta a Szent István-i¹⁶ tradíciónak, a keresztény erkölcs jogkörének a nevében, akkor csakugyan végig kellett gondolnia, hogy kikkel tud együtt dolgozni. Nekem az a benyomásom, hogy várakozással nézett az egyházra és ugyanakkor érezte azt is, hogy ez a várakozás rövid távon aligha teljesezhet be, hiszen, ha az állami élet magújulása sok-sok nehézségbe ütközik, bizonyos szempontból még több nehézségbe ütközik az egyház vagy az egyházak magukra találása, az új szerepbe, az új lehetőségekbe való beletanulása és eligazodása. Antall József nagyon világosan látta és érezte, hogy egyszerre nehezedik az egy-

¹⁵ Az interjút piarista gimnáziumi iskolatársa, Gyurkovics Tibor író (1931–2008) készítette Isten becsülete címmel. Lásd: Európai Utas 1991/4. 2–10. p. és *Szabálytalan interjú*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 471–489. p.

¹⁶ I. (Szent) István (970–1038) államalapító magyar király (1000–1038)

hátra az elmúlt totalitárius rendszer elnyomásának a terhe, amelyben egy ilyen helyzet kialakulhatott, amiről az idézett mondat szólt, másfelől pedig nyomja az a teher, hogy az egyház maga is elszokott a közéleti szerepléstől és ha újrakezdi, akkor könnyen a régmúlt emlékek elevenedhetnek fel benne.

Felhívnam még a figyelmet Antall József azon beszédére, amit Mindszenty József¹⁷ bíboros hamvainak hazahozatalakor mondott.¹⁸ Az emberhez és a hőshöz szóló elismerés, a nagy tisztelet mellett bizonyos tartózkodásnak a hangja is megszólalt ott. Az egyházat Antall József féltette attól, hogy a totalitárius diktatúra negyven éve után magára ocsúdva egy régi fajta szerepnek az álma vagy a gondolata ébredjen fel benne, és ne az az eötvösi modell érvényesüljön, amit ő az ezredfordulón, itt a modern világ küszöbén időszerűnek tartott.

Úgy vélem, hogy ezekre érdemes figyelnünk, hisz megrendítően világosan látott, és az észrevételei, a gondolatai akkor is tanulságosak, hogyha csak szerényen és nagyon nagy küzdelemmel fogalmazta meg őket. Antall József politikai és emberi portréja akkor válik teljessé, hogyha ezeket a vonásokat is megfelelő módon belerajzoljuk a róla alkotott képünkbe, és megfontoljuk ma is azokat a tanulságokat, amelyeket ezek a gondolatok és ezek a felismerések jelenthetnek számunkra, hívő emberek, katolikusok, protestánsok és mások számára is.

¹⁷ Mindszenty József (1892–1975) bíboros (1946-tól haláláig), esztergomi érsek (1945–1974), Magyarország utolsó hercegprímása

¹⁸ *Mindszenty bíboros „hazatérésekor”*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 141–143. p.